

Latvija konstitucionālā krīzē?

Aksels Rēcs*

Valsts prezidents Valdis Zatlers rudenī vainoja Tautas partiju, ka tā nodarbojas ar lielo zemes īpašnieku lobēšanu. Gan Ministru prezidents Valdis Dombrovskis (JL), gan arī viņa priekštecis Ivars Godmanis (LPP/LC) kategoriski noraida progresīvā ienākuma nodokļa ieviešanu. Proti, šķiet, ka valdošā koalīcija aizsargā drīzāk turīgus iedzīvotājus nekā mazuļus. Ne šis politikas saturs ir interesantākais aspekts šajā disonansē, bet gan prezidenta iesaistīšana ikdienas politikā.

Latvijā 1993.gadā atjaunoja Satversmes Sapulces 1922.gadā pieņemto konstitūciju, kura ES ir viens no vecākajiem pamatlikumiem. Lielākā daļā valstu, kurās starpkara periodā vai vēlāk notika valsts apvērsums, valdīja autoritārisms vai diktatūra, tika izstrādātas jaunas konstitūcijas pēc Otrā pasaules kara vai neatkarības atjaunošanas 1991.gadā.

Latvijas politiku jūtami ietekmē tas, ka spēkā ir starpkara perioda konstitūcija. Daudziem iedzīvotājiem Latvijā liekas, ka Valsts prezidents neko īpaši nevar ietekmēt ikdienas politikā. Tomēr Satversme paredz Valsts prezidenta amatam tiesības, kādu citās parlamentārajās demokrātijās nemaz nav.

Valsts prezidentam ir vairākas iespējas ietekmēt likumdošanu. Vienlaikus ar veto tiesībām (71.pants), kas pastāv arī citās valstīs, Latvijā prezidents var apturēt Saeimas pieņemta likuma publicēšanu un dot tautai iespēju ar parakstu vākšanu par likumu rīkot referendumu. Prezidentam ir likuma iniciatīvas tiesības (47.pants), kā arī tiesības iesniegt pat Satversmes grozījumus (65.pants). Parlamenta atlaišanas ierosināšana (48.pants) Latvijā ir saistīta ar tautas nobalsošanu, citur gan tā atļauta tikai konkrētos gadījumos.

Arī valdības izveidošanu prezidents var ietekmēt, jo vienīgi viņam ir tiesības nosaukt Ministru prezidenta kandidātu (56.pants).

Pie tiesībām, ko Satversme prezidentam piešķir un kādas citur nav pieņemtas, pieder arī prezidenta tiesības noteikt valdības darba kārtību. Atbilstoši Satversmes 46.pantam prezidents to var darīt jebkurā laikā: «Valsts Prezidentam ir tiesība sasaukt un vadīt ārkārtējas ministru kabineta sēdes, noteicot tām dienas kārtību.»

Jānis Čakste, Alberts Kviesis un Gustavs Zemgals Satversmes piešķirtās tiesības aktīvi neizmantoja, jo saprata savu atbildību vairāk kā valsts reprezentēšanu. Jāpiemin, ka no pieņemšanas brīža 1922.gadā līdz Kārļa Ulmaņa valsts apvērsumam 1934.gadā Satversme bija spēkā tikai 12 gadu. Tas ir samērā īss laika posms, lai konstitūcija varētu pierādīt savu lietderīgumu.

Līdz ar to varētu teikt, ka Satversmes interpretācija un attīstība notikusi galvenokārt pēc neatkarības un pamatlikuma atjaunošanas 1993.gadā.

Līdzšinējie prezidenti pēc neatkarības atgūšanas Guntis Ulmanis un Vaira Vīķe-Freiberga pilnā mērā neizmantoja amatam dotās iespējas iesaistīties ikdienas politikā, tiesa, ar izņēmumiem.

V.Vīķe-Freiberga 1999.gadā Valodas likumu nosūtīja Saeimai otreizējai caurlūkošanai, kā to paredz Satversmes 71.pantā dotās tiesības. Ja šādi prezidents nevar novērst Saeimas politisko lēmumu, tad atbilstoši 72.pantam viņš var apturēt likuma publicēšanu uz diviem mēnešiem, lai rosinātu referendumu. V.Vīķe-Freiberga ar savu noraidošo attieksmi pret grozījumiem drošības likumā parādīja, ka var izmantot abas tiesības pēc kārtas.

Valdis Zatlers kopš 2009.gada janvāra grautiņa izmantojis savas Satversmes dotās tiesības līdz pēdējam burtam. Sākumā prezidents sastādīja uzdevumus Saeimai un valdībai, tajā skaitā mainīt Vēlēšanu likumu un izveidot jaunu valdību ar «jaunām sejām».

Pirmā prasība ātri tika apstiprināta. Toreizējais Ministru prezidents I.Godmanis atkāpās un faktiski kļuva par pirmo Valsts prezidenta gāzto premjeru. Pārējie prezidenta uzdevumi līdz 31.martam daudz maz tika izdarīti, un V.Zatlers aprīļa sākumā varēja paziņot, ka Saeimas

atlaišanu nerosinās. Tā vietā viņš sasauca pirmo ārkārtas Ministru kabineta sēdi, 2009. gada 15.septembrī prezidents izmantoja šo iespēju otro reizi.

Var secināt, ka 1922.gada Satversme, kura jau 1934.gadā nevarēja novērst valsts apvērsumu, drīzāk klibo nekā veicina demokrātisko valdīšanu. Šī konstitūcija pašlaik pierāda savas nepilnības, pilnīgi legāli ļaujot zoodārzā izvirzītam prezidentam vadīt gan parlamentu, gan valdību. 2009.gadā nosakot gan parlamenta, gan valdības darba kārtību,

V.Zatlers faktiski ir sācis valdīt valsti. Tas ir varas dalīšanas, proti, Satversmes gara pārkāpums.

Traģisks šis fakts kļūst vēl divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, politiskajā elitē neprotestē pret šiem gājieniem. Otrkārt, un tas jau ir bīstams nopietns drauds demokrātijai, ka politiskā elite bez V.Zatlera rīcības nebija sākusi pati rīkoties!

Izmaiņas Satversmē arī pats V.Zatlers uzskata par nepieciešamām. Pēc lietussargu revolūcijas skanēja aicinājumi ierosināt Saeimas atlaišanu pēc 40.panta, kuras procesā (41.pants) obligātā tautas nobalsošana «maksātu» noraidošas attieksmes gadījumā pašam prezidentam amatu. Viņš iesniedza Satversmes grozījumu projektu par tautas tiesībām referendumā atlaist Saeimu, ko pati Saeima arī apstiprināja.

Bet šādas izmaiņas stājas vienmēr spēkā tikai nākamajā sasaukumā, proti, 10.Saeimai, kuru ievēlēs 2010.gada rudenī.

Minētais norāda uz to, ka Satversmei ir pamatīgi trūkumi. Latvijai būtu jādomā par Satversmes sapulces ievēlēšanu.

*Biznesa augstskolas Turība Komunikāciju zinātņu katedras docents